

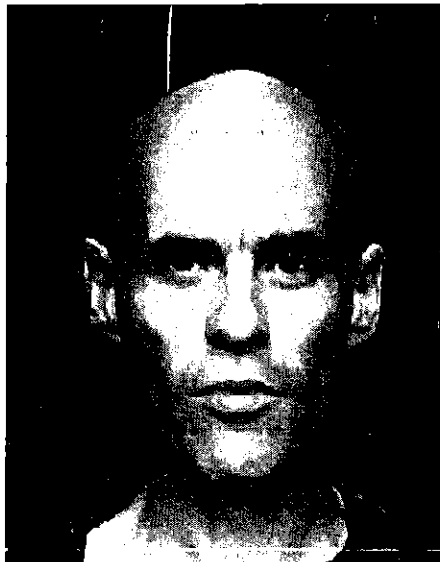
על אנשים ומלאכים

רפי וייכרט משוחח עם שחר ברם על ספר שיריו החדש

את שחר ברם מהחוג לספרות עברית והשוואתית באוניברסיטת חיפה הכרתי לפני שנים רבות מספרי שיריו המוקדמים - עיר אהבה (כרמל, 1999) ופריחת הויכרון (עם עובד, 2005). כשהצטרפתי לסגל החוג שלעיל, התוודעתי אליו אישית ולמדתי על צדדים נוספים בפעילותו הספרותית: כחוקר, כמרצה וככותב פרוזה. פרסום ספר שיריו החדש בהוצאת מוסד ביאליק הוא בשבילי הזדמנות לשוחח עם כן דורי (שנינו ילידי 1964), על ריבוי פניה של יצירתו.

להשיב ביחס לדיאלוג שאני מנהל איתו, אבל המוזיקליות של אליוט שכתה אותי מיד. אפשר אולי לדבר על מוזיקליות מחשבתית אצל אליוט, איך המחשבות נרקמות ורוקמות מסכת שאולי היא הגותית ומופשטת אבל היא חמיר גם קונקרטי, צלילית, מוזיקלית. לגבי השממה, או בעצם המדבר, שבאמת יש לו נוכחות משמעותית בספר הזה, כדאי אולי לומר שהרבה לפני אליוט, ולפני עולם השירה והספרות בכלל, שאליהם התוודעתי רק באוניברסיטה, כי בתור ילד ונער ספרים לא עניינו אותי

במיוחד, כבר היה המדבר עצמו. בעיקר הנגב, בעיקר בשנים של סוף התיכון וסביב הצבא, ביליתי או הרבה במדבר, והנוף הזה והחוויות האלה הותירו בי רושם גדול מאוד, כפי שהבנתי בעצמי רק אחרי שנים. אני משער שאליוט מצא את דרכו לתוך הנופים הללו שכבר נמצאו בי.

צילום: נטע גורן

משם ספר שיריך החדש 'מידת האדם' נרמזת נימה הגותית בדומה לשמות כגון 'מסכת טבע האדם' של דוד יום, 'על טבע האדם' של רוג'ר סקרוטון, 'הזהו אדם?' של פרימו לוי ואחרים. איך אתה רואה את המהלך הזה כחטיבת יצירתך הנוכחית?

לבחור שם מתברר כעניין לא פשוט. בספר הנוכחי כונסו שירים שנכתבו במשך למעלה מחמש או שש שנים, ובאמת לקח זמן עד שהשם עלה בדעתי. זה קרה תוך כדי ההגהות: קראתי שוב ושוב את השירים ברצף, וראיתי קצת יותר את הספר השלם, ואולי גם קצת יותר במבט מבחוץ, עד כמה שזה אפשרי, והיה נדמה לי שאולי יש איזה

קו משותף לכל זה. ואולי הוא באמת קצת הגותי, כפי שאמרו לי אנשים שקראו, שיש משהו הגותי בכתיבה, מחשבות ושאלות ביחס לדמות האדם בכלל, מקומו בעולם, מידותיו. אבל אני חייב לומר שאין לי שום יומרות פילוסופיות כפי שעלול להתפרש מתוך ההשוואה הנרמזת בשאלה עם השמות הגדולים הללו, אולי דווקא בגלל שבאמת למדתי פילוסופיה, אותי מעניינת השירה, ושירה אומרת דברים באופן אחר, גם אם היא הגותית.

האם גם לשון הרבים שבה כתובים חלק מהשירים באה מאליוט? מדוע אתה בוחר לעתים קרובות ב'אנחנו' הקולקטיבי ולא ב'אני'?

בשעת הכתיבה אני לא חושב על זה, כך שהתשובה, כמובן, כמו כל המחשבות שלי כאן, היא מתוך ניסיון להתבונן בדברים בדיעבד, באופן מופשט יותר. אפשר

אולי לקשור את זה לשאלה הקודמת, לכך שמצאת משהו הגותי בשירים, כלומר, העניין הרחב יותר באדם בכלל, למשל, ולא רק באיזה סובייקט או אגו פרטי. 'אנחנו' כגוף רחב יותר, שיכול להיות הגוף הזוגי, או קולקטיבי כזה או אחר, תודעה משותפת ולא רק ראיית העולם דרך ה'אני' הזה שמשתלט על הכל. אני לא רוצה ולא יכול להיות פרשן ומנתח של עצמי, מבחינת ההשפעה של אליוט למשל, אבל נדמה לי שכדאי לחשוב כאן גם על הלשון עצמה, על העברית, על גוף ראשון רבים לעומת ובצד גוף ראשון יחיד אצלנו, כמקורות שלנו, באופן הדיבור שלנו וכן הלאה.

בשירים רבים מופיעות דמויות של מלאכים. מה תפקידם בעולמך השירי?

שאלה קשה. אולי אפשר לומר שאני פשוט אוהב מלאכים? שהם מסמנים אפשרות מחשבתית מסוימת? משהו שבין הקונקרטי והמופשט? שבין הקיים והנעדר? הריאלי והמטפיזי? אולי

בשיר 'שממה' ובשירים אחרים ניכרת השפעתו המובהקת של ת.ס. אליוט. מהו הדיאלוג שאתה מנהל כעבור מאה שנים עם 'ארץ השממה' (1922) של אליוט ועם 'האנשים החלולים' (1925) שלו?

את אליוט אני באמת אוהב מאוד וקראתי בו לא מעט לאורך השנים, אבל כשאני חושב על זה, בעקבות השאלה שלך, נדמה לי שקרובים לי בעיקר 'ארבעה קוורטטים'. אני לא יודע איך

שחר ברם

איך אפשר לשכוח

ברומא בְּלִילָה
 עֲפִים בְּנִינִים
 אֵיךְ אֶפְשֶׁר לְשַׁכַּח
 כְּמוֹ עֲנָנִים הֵם
 מִרְחֲפִים בְּאוֹר עֲלִיוֹן
 קְלִילִי יָפִי הֵייתִי קוֹבֵעַ
 אִם אֶפְשֶׁר הִיָּה לְקַבֵּעַ
 אֶת יְצִירוֹת הָאוֹר
 בְּאֶדְמַת הָעֵיר הָאֶרְצִית
 בְּעוֹד הָאֶבֶן מִתְעַקֶּשֶׁת לְעוֹף
 הָרִי זֹאת טְעוֹת
 אֵתָה אוֹמֵר לְעֶצְמָךְ
 אֶבֶל הָאֶרְמוֹן מִמְשִׁיךְ לְצִנֹּף
 בְּקִצְהַ הַמְדְרָגוֹת הָרְחֹבֹת
 וְאֶבֶן לְבָה מִכָּה
 לְקִרְאֵת קִצְהַ הַמְעֻלּוֹת
 אֵתָה מְמַהֵר לְבָרֵךְ
 מִה שֵׁם קוֹרָה
 בְּכִלְלֵי הֵייתִי בְּרֵךְ
 הַגְעֵת לְכֹאֵן בְּמִקְרָה
 וְאֶבֶן עֲכָשׁוּ זֶה בְּרוֹר
 שֶׁחֲשׁוֹב מְאוֹד לֹא לְתַכְנֵן
 לְדַלֵּג עַל הַמְדְרָגוֹת בְּלִי לְדַעַת
 לְאֵן אֵתָה עוֹלָה
 אֶבֶל אֵיךְ לֹא אֲדַע
 אֵיךְ מִקְאוֹר לְכַרְח
 אֵיךְ אֶפְשֶׁר לְשַׁכַּח
 אֵיךְ הַקְּמִפִּידוֹלֵי עָף
 בְּלִילָה בְּרוֹמָא

אפשר לדבר על נוכחותם בעולמו של האדם, בתרבות האנושית, על תפקידם, במיוחד בתקופות מסוימות, ובאמנות של תקופות מסוימות, ומבחינה זאת על ביטויים של יופי ושל רגש אנושי. אני מתכוון גם לנוכחותם בציור האיטלקי, נניח אצל פרה אנג'ליקו, שאני אוהב מאוד ונכנס לכתובה, אבל כמובן למקומם בברית הישנה והחדשה, ובהמשך לנוכחותם באמנות ובתרבות בכלל, כמובן גם בשירה, למשל אצל רילקה.

שיריך כתובים בעברית ואתה חי בישראל (בין השאר, בירושלים ובחיפה)... עם זאת, עולה מהם תמיד תחושה של איש העולם הגדול הן כמובן הגיאוגרפי הן כמובן התרבותי. מה, לדעתך, ישראלי בשירתך בספר זה?

השאלה שלך פותחת עם העברית, וזה כעניי העיקר, ככל שמדובר בשירה. אני ישראלי, אבל יש עוד מקומות בעולם שאני קשור אליהם, אם בגלל אנשים אם בגלל התרבות או הגיאוגרפיה, אבל ככותב מרחב המחיה שלי הוא העברית. אז העברית אוספת אליה, בספר הזה, הרבה מקומות אחרים, נופים ותרבויות שמרתקים אותי ושאיני אוהב. ערים כמו פירנצה, למשל, שהגעתי אליה לראשונה לפני שנים ומאז חזרתי אליה שוב ושוב, וגם כשנסעתי למחוזות אחרים באיטליה עברתי גם בפירנצה, עד שהכנסיות והציור והפיסול שבה הפכו קרובים ממש. או יערותיה של ניו אינגלנד שנוכחים בספר הזה, הצבעים והעונות שאנו לא מכירים כאן, נוף אמריקני של עיירות קטנות ועצים גדולים והאוקיינוס, מקומות שביליתי בהם המון לאורך השנים ויש לי שם חברים. גם בגלל השירה והאמנות, כי שירה אמריקנית קראתי הרבה מאוד, וגם כתבתי עליה, וחלק מחברי הם משוררים ואמנים, אז המקומות והנופים והתרבויות האלה באים אל העברית, כי ככותב תחושת השייכות הלשונית שלי ברורה.

במסגרת פעילותך הספרותית, ובצד כתיבת השירה, הקדשת תעצומות נפש למחקר הספרות ולכתיבת פרוזה אנינה. האם שלושת תחומי הפעילות הללו מקיימים ביניהם יחסי גומלין? האם אחד מהם חשוב יותר?

ככל שזה נוגע לשני ספרי הפרוזה רקוויאם לציפור ושלוש נובלות איטלקיות הייתי אומר שההכרעים שרציתי לומר היו צריכים אופן ביטוי כזה, שאולי הוא קצת שונה מהשירה, אבל אולי בעצם לא כל כך. אני לא מפריד ולא חושב מתוך גבולות או הבחנות ביחס לספרי "הפרוזה" הללו לעומת, כביכול, ספרי השירה; אם הזכרנו קודם את נוכחותן של פירנצה ואיטליה בספר השירים הזה, הרי שנופן של שלוש נובלות איטלקיות הוא פירנצה ופרוג'ה ואזור אומבריה, ובספר רקוויאם לציפור יש לנופיה של ניו אינגלנד ולשירה האמריקנית נוכחות רבה. הספרים העיוניים נכתבו מתוך אהבה למשוררים ושיריהם ומתוך הניסיון להתקרב ולהבין, כלומר הם היו תמיד ניסיון לקרוא משהו שריתק אותי, להבין דבר ואת המשיכה לרבה. הספר העיוני הראשון שכתבתי הוקדש למשורר האמריקני צ'ארלס אולסון, והוא צמח מהדוקטורט שלי ומשנים של קריאה לא רק באולסון אלא במסורת של משוררים אמריקנים שכתבו מה שהאמריקנים קוראים 'שיר ארוך', ויליאמס ופאונר למשל, או הניסיונות השונים של לואל וברימן, או H.D, וכמובן ויטמן. זה הוביל אותי לאולסון, שפתח לפני עולם עצום שקשור, בין היתר, ובהמשך לדברים שנאמרו קודם, להיסטוריה של ניו אינגלנד ולנופיה. דוגמה נוספת, שקשורה באותה תנועה, כי הדברים אינם נפרדים; היא הרולד שימל, שבשל עברו האמריקני ובשל השירים הארוכים שהוא כותב, היה מעין חיבור בין עולמות, והוא משורר נהדר, שפותח עולמות, וכתבתי עליו לא מעט. ואם דיברנו קודם על אמנות, הרי שאל טוביה ריבנר הגעתי כעצם דרך האמנות, דרך השירים האקפרסטיים שלו (שירים על יצירות מתחום האמנות הפלסטית, ר.ג.) כי עניין אותי מאוד הקשר בין שירה וציור, ועסקתי בזה גם בקורסים שלימדתי, וזה התחבר לשירי ספרו פסל ומסכה. כך צמח בסופו של דבר ספר שבו ניסיתי לשלב את הדיון המופשט בנושא לדיון בשירים קונקרטיים של פסל ומסכה. יחסי הגומלין, כפי שניסחת זאת, ברורים, שהרי אין כתיבה בלי קריאה, הן שלובות זו בזו.